

afgebrande stallen te 's Hertogenbosch. Thans zijn de stallen tijdelijk gevestigd in een zeer slecht bekend stadsgedeelte vlak in de buurt van een van de meest beruchte huizen der stad, zoodat dientengevolge de manschappen aan groot moreel gevaar zijn blootgesteld.

Verplaatsing van de kazernes en het militair hospitaal te 's Gravenhage. Gevraagd werd, welke 's Ministers meening is omtrent het bekende plan, de kazernes te 's Gravenhage naar de Westduinen en ook het militair hospitaal naar buiten de stad te verplaatsen, waardoor de gemeente weder de beschikking zoude verkrijgen over de haar toebehoorende terreinen, thans voor militaire doeleinden in gebruik en de militairen ten aanzien van woningtoestanden in eene veel betere positie zouden komen. De toestand o. a. van de grenadiers-kazerne schijnt al bijzonder slecht te zijn en zeker zouden de localiteiten daar voor bewoning ongeschikt verklaard worden, ware het niet, dat de inspectie van de volksgezondheid tot onze kazernes geen toegang heeft.

Bouwen van kazernes te Ede. Van verschillende zijden werd gewezen op de zeer hooge bedragen voor het bouwen van kazernementen te Ede op deze begrooting uitgetrokken en op de mededeeling in de Memorie van Toelichting, dat op de begrooting voor 1907 voor dien bouw een nog aanzienlijk hooger bedrag zal worden uitgetrokken.

Verbetering van kazerneering te Leiden. Sommige leden vroegen, of de kazerneering van de bereden wapens te Leiden nog wel waard is, dat daaraan een bedrag van f 9600 wordt ten koste gelegd.

Kazernement voor het regiment genietroepen te Utrecht. Opgemerkt werd, dat voor het bouwen van een kazernement voor het regiment genietroepen te Utrecht op de loopende begrooting als eerste termijn f 20 000 en op deze begrooting als tweede termijn f 180 000 is uitgetrokken en de vraag werd gesteld, of de Minister bereid is, zoolang met den bouw der nieuwe kazerne nog niet is begonnen, een onderzoek te doen instellen naar de al of niet mogelijkheid, de bestaande geniekazerne met aanzienlijk minder kosten afdoende te verbeteren.

Art. 187. Gevraagd werd, wat nu met de in voorraad opgelegde turf zal geschieden; zij kan, meende men, toch niet jaren achtereen blijven liggen, zonder veel in waarde achteruit te gaan. Zou niet op zoodanige wijze met een particulier kunnen worden overeengekomen, dat de turf regelmatig zou worden verbruikt en door nieuw geperste vervangen?

Aldus vastgesteld door de Commissie van Rapporteurs den 10den November 1905.

MARCHANT.
JANSEN.
DUYMAER VAN TWIST.
ELAND.
TROELSTRA.

BEGROOTING VAN UITGAVEN TEN BEHOEVE VAN DE VOLTOOIING VAN HET VESTINGSTELSEL, DIENST 1906.

VOORLOOPIG VERSLAG.

Het afdeelingsonderzoek van het wetsontwerp heeft aanleiding gegeven tot de volgende opmerkingen en beschouwingen.

Het voornemen om binnen een niet te lang tijdsverloop omtrent de verdere afwerking van de Stelling van Amsterdam eene uitspraak van de Kamer uit te lokken, vond van verschillende zijden instemming. Met den Minister was men van oordeel, dat niet langer moet worden voortgegaan met eene afwer-

king van de Stelling op de wijze, als in de laatste jaren gebruikelijk is geworden. Maar met zijn gevoelen, dat alsnu zal moeten worden overgegaan tot voltooiing van de kringstelling binnen den kortsten tijd, waarin zulks in verband met technische eischen zal kunnen plaats hebben, kon men zich vooralsnog niet vereenigen. Naar men meende, moet thans het vraagstuk in zijn geheel aan het oordeel van de Kamer worden onderworpen en van haar eene uitspraak worden gevraagd niet enkel over de quaestie, in welken tijd de afwerking der Stelling zal plaats vinden en op welke wijze de daarvoor benoodigde gelden zullen moeten worden gevonden, maar allereerst over de quaestie, of die afwerking zelve, zoo uit het oogpunt van defensie als uit dat van financieel beleid, wel wenschelijk moet worden geacht. Immers heeft de Stelling, zoo in als buiten de Kamer, sinds een tiental jaren allerlei aanvallen te verduren gehad en is ook van deskundige zijde wel twijfel uitgesproken aan hare waarde en verdedigbaarheid ook na hare voltooiing, vooral met het oog op hare groote uitgestrektheid. Dan houdt verder de verdedigbaarheid der Stelling ten nauwste verband niet alleen met het vraagstuk der drinkwatervoorziening, dat op bevredigende wijze schijnt te zijn opgelost, maar ook met dat der approviandeering, waarvan hetzelfde niet kan worden getuigd. Toen ten vorigen jare in het Voorloopig Verslag werd gevraagd naar den stand van laatstbedoeld vraagstuk, kon daarop nog slechts ten antwoord worden gegeven, dat met het onderzoek betreffende de approviandeering werd voortgegaan en er geene reden bestond om aan te nemen, dat het vraagstuk niet voor oplossing vatbaar zoude zijn. Wel waren er, zooals toen is medegedeeld, omtrent enkele onderdeelen der approviandeering door de daartoe ingestelde commissiën reeds rapporten uitgebracht, maar is ook reeds gebleken, dat het voorgestelde practisch uitvoerbaar is? Van de mogelijkheid van eene behoorlijke approviandeering binnen den korten tijd, die daarvoor beschikbaar zal kunnen zijn, voor eenige maanden, hangt voor de verdedigbaarheid der Stelling alles af. De Kamer mag daarom niet, zonder dat zij voldoende kennis van zaken heeft, op eenmaal worden gesteld voor een plan, waarbij haar waarschijnlijk slechts de keuze zou worden gelaten: of aannemen of verwerpen. Herinnerd werd in dit verband, dat meer dan eens, laatstelijk nog bij het afdeelingsonderzoek der loopende Vestingbegrooting, is aangedrongen op de instelling van eene enquête-commissie, die zoo uit financieel als uit technisch oogpunt zou hebben na te gaan, of de Stelling van Amsterdam moet worden voltooid dan wel met hare verdere afwerking ten spoedigste moet worden opgehouden. Het tijdstip om een dergelijk opzettelijk onderzoek te doen instellen, achtte men thans gekomen, nu de Minister zelf de zaak van de verdere afwerking en hare financieele gevolgen opnieuw aan de orde heeft gesteld en hij tevens de instelling van verschillende commissiën van onderzoek omtrent ons defensiewezen in overweging heeft genomen. Men drong er dus bij den Minister ten ernstigste op aan, het onderzoek naar de wenschelijkheid van verdere afwerking der Stelling eveneens aan eene dergelijke commissie op te dragen, opdat het rapport dier commissie bij de Memorie van Toelichting tot de aangekondigde voorstellen als bijlage zoude kunnen worden overgelegd.

Omtrent de meest wenschelijke samenstelling van de commissie werden verschillende meeningen geuit. Sommigen meenden, dat de commissie geheel zou moeten zijn samengesteld uit personen, die buiten het militaire leven staan; zij zou zich door militaire en niet-militaire deskundigen moeten doen voorlichten. Anderen waren van oordeel, dat in de commissie en militairen en niet-militairen zitting zouden moeten hebben, opdat zoowel militaire als niet-militaire opvattingen tot haar recht zouden kunnen komen. Eene commissie van, wat zij noemden uitsluitend dilettanten op defensiegebied, scheen dezen leden niet gewenscht.

Vele leden verklaarden tegen 's Ministers plannen, zooals die in de Troonrede en thans in de Memorie van Toelichting zijn medegedeeld, beslist bezwaar te hebben, nu die plannen hierop neerkomen, dat de kringstelling zoo spoedig mogelijk zal worden voltooid.

Eenigen van deze leden grondden hun bezwaar hierop, dat huns inziens de Stelling, ook na hare voltooiing, niet met goed gevolg zou kunnen worden verdedigd, en dus al het geld, dat daaraan nog mocht worden besteed, als weggegoorpen zou moeten worden beschouwd.

Eenige andere leden hadden tegen eene voltooiing in den kortst mogelijken tijd deze bedenking, dat daarvoor een groot personeel in dienst zou moeten worden genomen, dat niet alleen tijdens de voltooiing zeer veel zoude kosten, maar waarschijnlijk ook nog lang daarna, omdat het, eenmaal in dienst, wel voor een grooter of kleiner deel in dienst zou worden gehouden.

De overigen kwamen tot hun gevoelen op grond van de overweging, dat voltooiing van de kringstelling zoo spoedig mogelijk of, zooals het in de Troonrede heet, binnen den kortsten tijd, waarin zulks in verband met technische eischen kan plaats hebben, wel niet anders zal kunnen geschieden dan door het aangaan van eene geldleening om daaruit de kosten te dekken en zij dit leenen voor verdedigingswerken geheel verkeerd zouden achten. Huns inziens mag het nageslacht niet worden bezwaard met de kosten voor werken, die niet alleen improductief zijn, maar wellicht ook reeds verouderd zouden blijken, eer nog de leening zou zijn afgelost. Aangezien dan opnieuw zou moeten worden geleend, zou het kunnen gebeuren, dat wie na ons komen, zouden zijn belast met de aflossing en rentebetaling van meer dan ééne leening voor hetzelfde, wellicht niet eens bereikte, doel.

Sommige leden voegden hieraan toe, dat in dezen niet alleen aan het verouderd zijn van de werken behoort te worden gedacht, maar ook hieraan, dat een plan voor spoedige voltooiing nog geen waarborg aanbiedt voor stabiliteit in de afwerking of voor niet-overschrijding van het eerst genoemde totaalbedrag. Huns inziens leert dit zowel de geschiedenis van de uitvoering der Vestingwet van 1874 in het algemeen, als die van de Stelling van Amsterdam in het bijzonder. Immers heeft tot dusverre aan de afwerking der Stelling nooit lang dezelfde gedachte ten grondslag gelegen en zijn met bijna iederen nieuwen Minister in het werkplan weer wijzigingen gebracht. In 1892 zegt de Minister van Oorlog, dat men in drie jaren met *het kleine* plan gereed kan zijn en de stelling dan reeds een groot weerstandsvermogen zal bezitten. In 1896, als de zandhoopen zoogenaamd „verdedigbaar” zijn, vraagt de toenmalige bewindsman bomvrije gebouwen aan, waarvan de kosten worden geraamd op 10 $\frac{1}{4}$ miljoen benevens 4 miljoen voor de bewapening. In het volgend jaar zegt de volgende Minister, dat er van de geraamde som wel het een en ander af kan door vereenvoudiging van de plannen. Inmiddels wordt aan de bomvrije gebouwen steeds doorgewerkt, met het gevolg, dat in 1902, bij de Memorie van Antwoord, de ambtsvoorganger van dezen Minister komt verklaren, dat het vroeger geraamde bedrag van 10 $\frac{1}{4}$ miljoen niet voldoende is en hij middelen overweegt om spoediger af te werken. In het najaar van 1903 hebben zijne denkbeelden vasten vorm aangenomen en geeft hij in verband daarmee te kennen, dat ook zonder speciale financieele maatregelen de Stelling zal kunnen worden afgewerkt. Eene Nota wordt aan de Kamer overgelegd, waarin de voor de voltooiing nog noodig geoordeelde werken in groepen verdeeld, die in een verschillend tempo zullen worden uitgevoerd. Het volgend jaar echter blijkt, dat de Minister zijne plannen van bespoedigde afwerking althans voorshands weer heeft laten varen. Van uitvoering dier werken in een verschillend tempo is geen sprake meer. Gelden voor het afwerken van twee forten worden uitgetrokken en, zooals in het Voorloopig Verslag omtrent de loopende Vestingbegroting wordt geconstateerd en in de Memorie van Antwoord niet wordt tegengesproken: alles is in elk opzicht gebleven als van ouds. Men heeft dus al maar doorgewerkt, maar is nog steeds even ver van het einddoel verwijderd als in 1896. Gesteld, zoo betoogden deze leden, men had in 1896, toen met den bouw van de bomvrije gebouwen een aanvang werd gemaakt, eene geldleening aangegaan om daaruit de toen geraamde kosten van 10 $\frac{1}{4}$ miljoen te betalen, dan zou nu reeds de geleende som zijn verbruikt, zonder dat men een stap verder zou zijn gekomen. Zij vreesden, dat het resultaat hetzelfde zou zijn, zoo voor de verdere voltooiing van de Stelling thans eene leening werd aangegaan. Huns inziens behoort men in zooverre voort te gaan op den thans gebruikelijken voet, dat men ook voortaan ieder jaar uit de gewone inkomsten betaalt hetgeen men aan vestingbouw besteedt en is er te minder reden om daarin verandering te brengen, omdat de Stelling, zooals ten vorigen jare door 's Ministers ambtsvoorganger in de Memorie van Antwoord is verklaard, nu haar verdedigingsvermogen aan de west- en noordwestzijde door de voltooiing van de aldaar aanwezige forten aanzienlijk is vermeerderd, wel met hoop op goeden uitslag te verdedigen is.

Men zal dan ook zijn oordeel niet voorgoed aan banden leggen, maar ieder jaar opnieuw in de gelegenheid zijn, in verband ook met de voortdurende nieuwe uitvindingen op defensiegebied, de vraag van verdere afwerking der Stelling te overwegen. Mocht het mogelijk blijken, zonder belangrijke verzwaring van lasten, plannen uit te voeren van den aard als in de bovenbedoelde Nota zijn uiteengezet, dan zouden deze leden in het algemeen daartegen geene bedenking hebben. Volgens het toen medegedeelde zou zonder speciale financiële maatregelen de eerste groep van werken in acht en zouden de drie groepen in tien jaren tijds worden voltooid, terwijl door het aangaan van eene leening deze tijd van afwerking wellicht tot vier of vijf jaren zou kunnen worden teruggebracht. Dit voordeel scheen dezen leden niet groot genoeg om daarvoor over te gaan tot een in ieder opzicht zoo bedenkelijken maatregel als het leenen voor verdedigingswerken.

Aan het voorgaande werd nog toegevoegd dat, ook indien mag worden aangenomen, dat het met de leening beoogde doel — de spoedige voltooiing van de kringstelling — zou worden bereikt en daarvoor later geen tweede leening noodig zoude blijken, toch het aangaan van een leening een gevaarlijk antecedent zoude zijn. Men vreesde, dat er na de voltooiing van de kringstelling al spoedig stemmen zouden opgaan, allereerst om voor het afwerken van de vleugels der Stelling, maar dan ook om voor het in voldoende staat van tegenweer brengen van andere stellingen, die van de Nieuwe Hollandsche waterlinie en wellicht ook die van den Helder geldleeningen aan te gaan, omdat voltooiing van deze andere werken eensdeels voor eene krachtige en langdurige verdediging van de Stelling van Amsterdam en anderdeels voor de voorbereiding daartoe noodig zou worden geoordeeld, en wij voor de kringstelling dan zooveel geld zouden hebben uitgegeven, dat het roekeloos zou zijn, ook maar de kans te loopen, dat dit later als weggeworpen zou moeten worden beschouwd.

Anderzijds deelde men niet in deze bezwaren tegen het aangaan van eene geldleening, waartoe door de Regeering wellicht het voorstel zoude worden gedaan. Al dadelijk meende men eene meer spoedige voltooiing van de Stelling als goedkooper te mogen aanbevelen; uit een oogpunt van goed financieel beheer zou daarom zelfs het aangaan van eene leening daarvoor gewenscht moeten worden genoemd. Men kon ook niet toegeven, dat het nageslacht niet zou mogen worden bezwaard met de kosten van verdedigingswerken. Het geldt hier werken, die bestemd zijn om de onafhankelijkheid van ons volk voor lange jaren te waarborgen en uit dien hoofde is het te verdedigen, dat de kosten over vele jaren worden verdeeld en ook gedeeltelijk ten laste worden gebracht van wie na ons komen. Zeker er bestaat kans, dat de aan te leggen werken spoedig verouderd zouden blijken, misschien zelfs eer nog de leening, ter hunner voltooiing aangegaan, geheel en al zou zijn afge- lost, maar wie deze kans niet wil loopen, doet beter geene permanente verdedigingswerken te bouwen en mag wel eens bedenken, dat zij even goed bestaat, wanneer op den thans gebruikelijken voet aan de voltooiing van de Stelling wordt voortgewerkt. Besluit men tot voltooiing der Stelling in den kortst mogelijken tijd, en gaat men daarvoor desnoods eene geldleening aan, dan bestaat over eenige jaren althans de zekerheid, dat de Stelling, zoolang zij niet al te verouderd zal blijken, als reduit der verdediging dienst zal kunnen doen en met hoop op goeden uitslag op hardnekkige wijze zal kunnen worden verdedigd. Nog ten vorigen jare heeft 's Ministers ambtsvoorganger in herinnering gebracht, dat reeds meermalen door hem was medegedeeld, dat de Stelling, na haar voltooiing, eene bij uitstek sterke zal worden en voor een aanvaller zeer ernstige bezwaren zal opleveren, zoodat men omtrent haar behoud in de toekomst volkomen gerust kan zijn. Gaat men echter voort op den gebruikelijken voet, dan blijft de bestaande onzekerheid voortduren, of de Stelling ons van nut zal kunnen zijn, wanneer eenmaal de nood dringt en of zij niet verouderd zal blijken, wanneer zij eindelijk en ten laatste zal zijn voltooid. Aldus voort te gaan, met dit gevaar voor oogen, mag zonderlinge politiek worden genoemd en wil men spreken van weggeworpen geld, dan denke men aan het geld, dat jaarlijks aan de afwerking van twee forten wordt besteed, niet aan dat, hetwelk zou worden geleend, om de Stelling in eenmaal tot voltooiing te brengen. Met productieve werken in den eigenlijken zin heeft men

bij vestingbouw niet te doen; in zooverre echter kan men die werken ook niet als improductief aanduiden, als zij bestemd zijn om onze onafhankelijkheid te beschermen, vooral niet, wanneer men bedenkt, dat zij dus ten doel hebben, ons volk voor het dragen van wellicht veel zwaarder defensielasten te behoeden.

Dezerzijds wilde men niet ontkennen, dat tot dusverre op onstelselmatige wijze aan de voltooiing der Stelling is gewerkt en bijna iedere nieuwe bewindsman daaromtrent weer andere denkbeelden had dan zijn voorganger. Sommige leden verklaarden daarbij, dat zij niet dan met aarzeling nu reeds jaren lang hun steun hadden gegeven aan de afwerking telkenmale van een tweetal forten en zij ernstig bezwaar zouden moeten maken, daartoe nog langer mede te werken. Men achtte dit gebrek aan stabiliteit van den kant der Regeering overigens wel begrijpelijk, waar ieder Minister moest gevoelen en van de zijde der Kamer steeds weer te hooren kreeg, dat de gevolgde werkwijze verkeerd was, terwijl hij toch, rekening moeënd houdend met zijne ambtgenooten, tot ingrijpende maatregelen niet kon besluiten. 's Ministers ambtsvoorganger, getuige de door hem overgelegde Nota, heeft pogingen in deze richting aangewend, die echter blijkbaar niet de instemming van het vorig Kabinet hebben kunnen vinden. De tegenwoordige bewindsman schijnt ten aanzien van dit punt onder gelukkiger omstandigheden te zijn opgetreden, zooals uit de Troonrede mag worden opgemaakt. Waar ook hij doortastende maatregelen wil, terwijl zijne ambtgenooten het blijkbaar met hem in beginsel eens zijn, ontmoedige men hem niet door zich al van te voren tegen het aangaan van eene leening te verklaren en hem het gemis aan continuïteit in regeer-beleid voor te houden. Immers toont hij juist in te zien, dat het zoo niet langer kan, terwijl mag worden vertrouwd, dat hij uit de geschiedenis van de Stelling van Amsterdam de noodige lessen zal hebben geput. Waar blijkens de Memorie van Toelichting de Minister zich omtrent de maatregelen, die hij beraamt, thans nog niet kan uitlaten, maar hij vertrouwt, binnen niet te lang tijdsverloop voorstellen te kunnen indienen, is toch eigenlijk de tijd ook nog niet gekomen, omtrent die voorstellen in breede beschouwingen te treden.

Eenige leden zouden liever hebben gezien, dat de Minister, alvorens aan de verdere voltooiing van de kringstelling zijne aandacht te wijden, plannen beraamde om te geraken tot afwerking van de vleugels der Stelling. Terwijl zij overigens eene afwachtende houding tegenover 's Ministers voornemens wenschten aan te nemen, meenden zij toch al dadelijk te moeten verklaren, dat zij daarmede slechts dan zouden kunnen medegaan, wanneer de Minister zich in zijne plannen tot het allernoodzakelijkste beperkte.

Gevraagd werd, of onder „voltooiing”, waarvan in de Troonrede en thans in de Memorie van Toelichting wordt gesproken, ook zal zijn te verstaan hetgeen voor de approviandeering van de Stelling zal moeten geschieden. Men meende, dat zulks wel in de bedoeling des Ministers zal liggen. In de Memorie van Antwoord betreffende de loopende Vestingbegroting is medegedeeld, dat, wanneer de Stelling van Amsterdam zal zijn voltooid overeenkomstig de plannen in de in 1903 aan de Kamer overgelegde Nota uiteengezet, de totale uitgaven — ongerekend de kosten voor bewapening en approviandeering — ruim 32 millioen zullen hebben bedragen. Omtrent de totale uitgaven voor de approviandeering kon toen nog geene raming worden gemaakt. Men onderstelde, dat bij de aanstaande voorstellen des Ministers die raming niet zal ontbreken.

Sommige leden waren van oordeel, dat de gedachtengang in de Memorie van Toelichting opheldering eischt. Eerst geeft de Minister te kennen, dat hij het beschouwt als een onafwijsbaren eisch, de voltooiing der kringstelling zoo spoedig mogelijk tot stand te doen komen en vervolgens verklaart hij, in afwachting van de indiening zijner voorstellen, bij dit wetsontwerp geene gelden te hebben willen aanvragen voor het aanbrengen van bomvrije gebouwen in twee forten in de Stelling, zooals in de laatste jaren gebruikelijk was. Dezen leden was dit niet duidelijk. Welke ook de maatregelen mogen zijn, die de Minister wenscht voor te stellen, de bedoelde bomvrije gebouwen zullen toch in elk geval moeten worden gemaakt en in dezen stand der zaak zou de meer spoedige voltooiing der Stelling daarmede al vast kunnen worden ingeleid.

Eenige leden stelden er prijs op, uitdrukkelijk te verklaren, dat zij, door tot de aanneming van dit wetsontwerp en daarmee tot het niet voortgaan met het maken van bomvrije gebouwen mede te werken, niet wilden worden geacht in eenigerlei opzicht in te stemmen met 's Ministers aangekondigd voornemen om de kringstelling zoo spoedig mogelijk tot stand te doen komen.

Sommige leden meenden, dat, in afwachting van 's Ministers voorstellen, al vast zou kunnen worden begonnen met het doen aanbrengen van beplantingen, waardoor de verdedigbaarheid van de forten zou worden verhoogd. Thans zijn de forten van af hoog gelegen punten op grooten afstand zichtbaar; eene omstandigheid, waardoor eene goede verdediging van de forten, vooral van de niet afgewerkte, zeer zal worden bemoeilijkt.

Gevraagd werd, of de Minister ten dienste van hen, die lid van de Kamer zijn geworden na het tijdstip, waarop de meervermelde Nota aan de Kamer is overgelegd, die Nota opnieuw ter griffie zou willen doen nederleggen ter kennisneming uitsluitend van de leden der Kamer.

Gevraagd werd verder eene opgave van de gewone onderhoudskosten der Stelling.

In de Memorie van Antwoord betreffende de Vestingbegroting voor het dienstjaar 1904 zijn de redenen opgegeven, die zich verzetten tegen het vermelden in het openbaar van de sterkte der bezetting van de Stelling, alsmede van de waarde der geschutbewapening en van den totalen munitievoorraad. Ware er toen meer tijd beschikbaar geweest, dan zou 's Ministers ambtsvoorganger echter eene geheel vertrouwbare opgave meer bepaald voor de leden der Kamer hebben doen gereedmaken. Gevraagd werd, of zoodanige opgave thans zoude kunnen worden overgelegd.

Toen ten vorigen jare in het Voorloopig Verslag gevraagd werd, of naar 's Ministers overtuiging de vesting Neuzen in haar tegenwoordigen toestand met het fort Ellewoutsdijk in staat is, al dan niet gesteund door de vloot, onze neutraliteit op de Schelde te handhaven, heeft 's Ministers ambtsvoorganger daarop geantwoord, dat het artilleristisch vermogen der genoemde vestingwerken niet meer op de hoogte van den tijd is, zoodat op den duur verbetering niet zou kunnen uitblijven. Te zijner tijd zou dit blijken, zoodra mededeeling zou kunnen worden gedaan van de voorstellen betreffende de herziening en aanvulling der defensiemiddelen aan de zeezijde, ingediend door de commissie in zake samenwerking van land- en zeemacht, waaromtrent nog overleg met den Minister van Marine moest plaats hebben. Sommige leden wenschten omtrent deze aangelegenheid zoo mogelijk thans nader te worden ingelicht en zouden het op prijs stellen, indien in elk geval de Minister van zijn gevoelen in dezen wilde doen blijken. Vooral daarom scheen het van belang te weten, hoe deze Minister over de genoemde vestingwerken denkt, omdat bij de bespreking in de pers van de wenselijkheid en mogelijkheid van eene nauwere aaneensluiting tusschen Nederland en België, met name de generaal DEN BEER POORTUGAEL er op heeft gewezen, dat, als de onzijdigheid van België zal moeten worden verdedigd, dit zal moeten geschieden door de vestingwerken bij Neuzen en Ellewoutsdijk daartoe geschikt te maken. Zij wenschten daarbij daar te laten of deze punten, die den mond van de Wester-Schelde onbeschermd laten, voor dit doel wel de meest aangewezen zijn.

Enkele leden wenschten 's Ministers aandacht te vestigen op de hunnerzijds noodzakelijk geachte afstandsmeting en op het voorbereiden van eene torpedo-versperring.

Art. 1. Opgemerkt werd, dat dit artikel is uitgetrokken tot een bedrag van f 40 000, terwijl uit den staat der uitgaven over 1904 blijkt, dat in genoemd dienstjaar de uitgaven op het artikel slechts f 30 902 hebben bedragen. Men vroeg, of met het oog daarop de raming niet zou kunnen worden verlaagd en wenschte eene specificatie van die raming op de wijze als in den genoemden staat is gegeven.

Art. 2. Met het oog op het voor de Nieuwe Hollandsche Waterlinie aangevraagde bedrag van f 28 500 meenden enkele leden te moeten waarschuwen, aan de werken in deze Stelling, die verouderd zijn, toch geen geld te beste-

den; huns inziens moet de kracht der verdediging aan die zijde alleen worden gezocht in de tusschenbatterijen.

Naar aanleiding daarvan merkten anderen op, dat de Regeering, blijkens de in de Memorie van Toelichting gegeven specificatie van den post, deze waarschuwing niet noodig heeft. Een deel van het aangevraagde bedrag is voor verbetering van tusschenbatterijen bestemd; een ander deel — voor het maken van schuilplaatsen — houdt met de tusschenbatterijen waarschijnlijk verband, terwijl voor het overige — ruim *f* 10 000 — verbeteringen van ongereschiedt belang aan werken zullen worden aangebracht. Van ingrijpende maatregelen ter verbetering van werken is in deze begrooting geen sprake.

Art. 3. Verscheidene leden spraken den wensch uit, dat het overleg van de Ministers van Oorlog en van Marine spoedig moge leiden tot voorstellen met betrekking tot de Stelling van den Helder in de eene of de andere richting. Huns inziens kan de bestaande toestand niet voortduren en moet men de Stelling of opheffen of haar verbeteren.

Het had de aandacht getrokken, dat blijkens den staat der uitgaven over 1904 op dit artikel is overgeschreven een bedrag van *f* 29 200, en men vroeg daaromtrent opheldering. Uit den toelichtenden staat blijkt, dat in genoemd dienstjaar aan verschillende verbeteringen van ongereschiedt belang aan werken in de geheele Stelling een bedrag van *f* 36 108 is uitgegeven. Welke verbeteringen vallen daaronder, waarop bij de raming van het artikel niet was gerekend en waarom kon op deze maatregelen niet worden gerekend?

Ook vroeg men, waarom ten aanzien van de werken tot verbetering van de Stelling van den Helder de staat der uitgaven over 1904 niet op dezelfde wijze is ingericht als de toelichtende staat, terwijl dit ten aanzien van de werken tot verbetering van de andere stellingen wel het geval is.

Art. 4. Vele leden hadden met groote belangstelling uit de Memorie van Toelichting gezien, dat de uitkomsten van het proefpompen op het terrein der drinkwatervoorziening aan het Nieuwe Meer ten volle aan de verwachtingen beantwoord hebben. Zij meenden, dat de genie een woord van lof verdient voor het uitstekende werk, in de waterleiding der Stelling geleverd.

Van meer dan eene zijde werd de vraag gedaan of het niet wenschelijk ware, dat thans over de exploitatie der waterleiding door het Rijk in overleg werd getreden met het gemeentebestuur van Amsterdam, omdat het inderdaad zeer te betreuren zou zijn, indien eene zoo kostbare installatie, die zeer productief kan wezen, ongebruikt werd gelaten. Voor het Rijk zou daaruit tweërlei voordeel kunnen ontstaan: de werken zouden in geregeld gebruik worden genomen, hetgeen zeker verre de voorkeur zou verdienen boven het in oorlogstijd plotseling in exploitatie moeten brengen van eene groote installatie, als het hier geldt, en de gemeente Amsterdam ware wellicht bereid, de kosten te betalen, aan de uitbreiding van de installatie verbonden. Immers is er reden om te gelooven, dat Amsterdam van deze waterleiding juist nu groot nut zou kunnen trekken, omdat het een bekend feit is, dat de waterleidingen van deze gemeente hare maximum-capaciteit hebben bereikt en het gemeentebestuur, terwijl het maatregelen voorbereidt voor definitieve voorziening, zeker eenige jaren lang maatregelen zal moeten treffen om tijdelijk in de jaarlijksche stijging der behoefte te voorzien. Daartoe nu schijnt deze waterleiding onder de tegenwoordige omstandigheden als aangewezen. In het geval van Amsterdam toch kan de wateronttrekking tot betrekkelijk kleine hoeveelheden blijven beperkt, nu de andere leidingen toereikend zijn voor de thans bestaande behoeften en slechts aanvulling noodig is voor zooverre de toename van het gebruik in de eerste jaren dit vordert. Men meende, dat dit te meer klemt nu blijkens de mededeelingen in de Memorie van Toelichting de capaciteit der prise d'eau gevoegelijk op 13 000 M³ per etmaal mag worden gesteld. Sommige leden wenschten trouwens de uitdrukking „geruime tijd”, die hier in de Memorie van Toelichting is gebezigd, nader te hebben toegelicht.

Andere leden waren van oordeel dat groote voorzichtigheid hier geraden is, opdat niet, tengevolge van het gebruik der waterleiding door de gemeente Amsterdam, de prise d'eau worde uitgeput.

Sommigen zouden in het aangaan van een contract met de gemeente Amsterdam geen bezwaar zien, indien dit te allen tijde opzegbaar ware en de

maximum-hoeveelheid water, die per etmaal aan den bodem zou mogen worden onttrokken, daarin werd genoemd.

Gevraagd werd, of het juist is, wat men had vernomen, dat het gemeentebestuur van Sloten reeds heeft aangevraagd, voor de behoeften der gemeente van de waterleiding gebruik te mogen maken, maar zijn verzoek van de hand is gewezen.

Het had de aandacht getrokken dat, terwijl de Minister, in afwachting van de indiening zijner voorstellen, in het algemeen geen nieuwe werken wenschte te doen uitvoeren, hij niettemin op deze begrooting een bedrag van f 19 000 heeft uitgetrokken voor den aanleg van een tweetal batterijen op het westfront der Stelling.

Aldus vastgesteld door de Commissie van Rapporteurs den 24sten November 1905.

MARCHANT.
VERHEY.
DUYMAER VAN TWIST.
ELAND.
TROELSTRA.